

10-4

ԲԺ. Ա. ԲՈՒԴՈՒՂԵԱՆ

17
117
117

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

25 ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

Ս. ՊԵՏԵՐՅԱՆԻՐԳ
«ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ԸՐԱԳԵՏԻՊ» ՏՊԱՐԱՆ
1901

16440

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 20 Апрелья 1901 года.

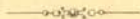

Типографія „Пушкинская Скорая Печатня“, Лештуковъ 4.

32-2008

Մարդու համար աւելի օգտակար, աւելի ար-
ժանապայել է ինքնաշխատութեամբ պահպանել ա-
ռողջութիւնն, քան թէ լիտոյ բժշկի և դեղի օգնու-
թեան դիմել:

Առողջութիւնը պահպանելու և մանաւանդ սի-
ւանդութիւններից նախազգուշանալու համար անհրա-
ժեշտ է օգտակար տեղեկութիւններ տաարածել ժո-
ղովրդի մէջ:

Ս.

Ժողովուրդը մանրանում— այլասեր-
ում է: Իւրաքանչիւր տարի բժիշկ-
ները հրապարակ են հանում բազմա-
թիւ ու բազմազան հիւանդութիւն-
ներ, որոնք այնքան զոհեր են տա-
նում ժամանակակից մարդկութիւնից:

Սյգ ցաւալի երևոյթի պատճառներից մէկը
նպատակայարմար Ֆիզիքական դաստիարակութեան
բացակայութիւնն է:

Մենք մոռանում ենք, որ մաւռը կրթու-
թիւնն առանց Ֆիզիքական դաստիարակութեան
միայն բացասական հետեւանքների կարող է հաս-
ցնել:

Մեզանում զրեթէ ոչ մի տեղեկութիւն չու-
նին առողջապահութեան և հիւանդութիւններից
նախազգուշանալու մասին:

Ահա հէնց այդ պատճառով մարդ ստիպուած
է լինում իր ժամանակին չգործածուած մանկա-
վարժական մարմնամարզութեան փոխարէն ապա-

դայում բժշկական մարմնամարզութեան օգնութեանը դիմել:

Մկանների վարժութիւնը կատարելագործում է մարդուն թէ ֆիզիքսայէս և թէ հոդեպէս, որովհետեւ նա ազդում է ոչ միայն ամբողջ օրգանիզմի, այլ և հոգեկան գործունէութեան վրայ:

Այդ բանն հաստատում են առօրեայ փորձն ու մարդկային ամբողջ կեանքը:

Այսպէս օրինակ. շարժական կեանք վարող մարդիկ այնպէս հեշտ և յաճախ չեն հիւանդանում, ինչպէս նստակեաց մարդիկ:

Մարմնամարզութեան աչքի ընկնող հեռեանքներից մէկն այն է, որ հեռզհեռէ մկաններն ամբանում են:

Այդ երեոյթը նկատուած է հէնց նրանից, որ իւրաքանչիւր շարժում, իւրաքանչիւր գործողութիւն մի քանի անգամ կրկնուելուց յետոյ աստիճանաբար հեշտանում է:

Կենդանական օրգանիզմն էլ մի մեքենայ է, միայն այն տարբերութեամբ, որ նա իր գործունէութեան շնորհիւ հետզհետէ կատարելագործւում է և աւելի պակաս ոյժ պահանջում:

Նայեցէ՛ք ջութակահարի կամ դաշնամուր ածողի մասներին. որքան արագ, որքան ճարպիկ կերպով են շարժւում նրանք:

Բայց չէ՞ որ դա շարունակ կրկնող վարժութեան հեռեանքն է:

Ինչպէս յայտնի է, նեարդերն ու նրանց կենարոններն են մեր բոլոր գործողութիւնների իսկա-

կան շարժիչ մեխանիզմը կազմում: ուրեմն մեր իւրաքանչիւր շարժումը որոշ ազդեցութիւն ունի նաև նեարդային համակարգութեան վրայ:

Ահա այդպիսով բոլոր ֆիզիքական վարժութիւնները կազմում են ոչ միայն մկանների, այլ և նեարդերի համակարգութեան վրայ:

Ահա այդպիսի բոլոր ֆիզիքական վարժութիւնները կազմում են ոչ միայն մկանների, այլ և նեարդերի մարմնամարզութիւն:

ժամանակակից կեանքը և հսկայական քայլերով առաջադիմող քաղաքակրթութիւնը ստեղծել են բազմաթիւ նոր պահանջներ, որոնց բաւարարութիւն տալու համար մարդ պիտի գործադրէ մշտական ջանք ու եռանդ: Հակառակ դէպքում նա յետ կմնայ և կարիքների ու չքաւորութեան դիրկը կընկնի:

Դժբախտաբար դաստիարակներն անուշադիր են թողնում այն սերտ կապը, որը գոյութիւն ունի ֆիզիքական ու բարոյական կրթութեան մէջ:

Ֆիզիքական դաստիարակութեան գործը ոչ մի ժամանակ այնպիսի ցաւալի գրութեան մէջ չէ եղել, ինչպէս այժմ:

Բ.

Մարմնամարզութեան իսկական հայրենիքը հին Յունաստանն է:

Այնտեղ իւժաքանչիւր անհատ աշխատում էր համապատասխան վարժութիւններով ամրապնդել

իր մարմինը և ապա նրան գեղեցիկ ու կանոնաւոր տեսք: Յոյները հաւատացած էին, որ առողջ հոգին միայն առողջ մարմնի մէջ կարող է լինել:

Փիլիսոփայ Ալատոնը հոգեպէս կազ էր անուանում այն մարդկանց որոնց հոգին ու մարմինը հաւասար չափով զարգացած չէին:

Յունական դիմնադիւաներում թէև աւանդուում էին զանազան դիաութիւններ, բայց գլխաւոր տեղը Փիզիքական վարժութիւններին էր տուած, գլխաւոր ուշադրութիւնը Փիզիքական դաստիարակութեան վրայ էր դարձրած:

Յոյները մի առանձին հեաւեղականութեամբ կատարում էին բազմութիւ ու բազմազան վարժութիւններ, որպէսզի ձեռք բերեն ճարպիկութիւն, առողջութիւն և ամբողջ մարմնի գեղեցկութիւն հոգեկան առողջութեան հետ միացած:

Նրանք զանազան վարժութիւններ էին կատարում նեա ու աղեղով, սրերով ու նիզակներով, բայցի դրանից առանձին ուշք էին դարձնում նաև վազելու, լողանալու, մենամարտութեան, սարերի և ուրիշ զուարճական խաղերի վրայ:

Միջին դարերում, երբ ասպետական կեանքը ծաղկած դրութեան մէջ էր, երբ ղէնք ու զրահը և պատերազմական հմտութիւնը մի առանձին պարծանք էր համարւում, մարդիկ գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձնում էին զինւորական վարժութիւնների վրայ: (Սյգպիսի մարմնամարզական վարժութիւնների շարքում գլխաւոր տեղը բռնում էր սրալարժութիւնը (Ֆելստովանիէ):

Բայց զբանից յետոյ մարմնամարզութիւնն
հետզհետէ անուշազրութեան մատնուեց. և միայն
XIX դարի սկզբում նորից զբաւեց իր պատուա-
ւոր տեղը գաստիարակչական գործում:

Սյգ հարցի համար իր ժամանակին շատ է
աշխատել յայտնի փիլիսոփայ ժան-ժակ Բուսսօն,
որն անպարար կրկնում էր, թէ թոյլ մարմինը
թուլացնում է և հոգին, թէ հոգեկան ու ֆիզի-
քական առողջութեան համար անհրաժեշտ է զա-
նազան վարժութիւններով ամրացնել մարմինը:

Ժան-ժակ Բուսսօյի այդ գաղափարը քարոզե-
ցին նաև ուրիշները և այդպիսով մարմնամարզու-
թիւնը նորից ուշադրութիւն զբաւեց թէ՛ Ֆրան-
սիայում, թէ՛ Գերմանիայում և թէ՛ մանաւանդ
Շուեյիայում, որտեղ նա հասաւ ամենաբարձր զար-
գացման աստիճանին:

Սյգմ Շուեյիայի բոլոր զպրօցներում մար-
մնամարզութիւնն աւանդւում է իրրև մի գլխաւոր
պարտաւորեցուցիչ առարկայ: Սյգտեղ ի միջի այ-
լոր կայ մարմնամարզական մի մեծ ինստիտուա-
երեքամեայ գասրնթացով:

Գ.

Փամանակակից քաղաքակրթութիւնը, գոյու-
թեան կռուի ընթացքում աճեցնելով մարդկային
զուարճութիւնները, պատճառ է գարձել մի շատ
ցաւալի երեոյթի, այսինքն առաջացրել է մի մեծ

խումբ մարդիկ, որոնք ոչ հիւանդ են և ոչ բոլորովին առողջ:

Այդ մարդկանց մարմնի վրայ հիւանդութեան նշան չի երևում, բայց այնուամենայնիւ նրանց օրգանիզմն իր մէջ պարունակում է զանազան տեսակի ու աստիճանի խանգարումներ:

Ընդհանուր առմամբ այդ խանգարումներն առաջ են գալիս արեան անկանոն ու անբնական շրջանառութիւնից:

Արեան հոսանքը համեմատաբար մեծ է լինում մարմնի այն անդամում, որն աւելի յաճախ է շարժուում, աւելի երկար է գործում:

Մտաւոր աշխատանքով պարապող մարդու զանկն աւելի շատ արիւն է գրաւում, քան թէ այն մարդունը, որը կամ մտաւոր աշխատանք բոլորովին չունի, կամ դրա հետ միասին ունի և ուրիշ ֆիզիքական վարժութիւններ:

Ծառ հասկանալի է, որ դէպի գանկն ուղղուած արեան մեծ հոսանքը պակասեցնում է մարմնի միւս անդամների արիւնը:

Ահա հէնց այդ պատճառով մարմնի զանազան անդամների մէջ պարունակուած արեան քանակութիւնը որոշ չափով կախուած է մարդու զբաղմունքից:

Ինչպէս յայտնի է, նստակեաց կեանք վարող մարդիկ մի որևէ ֆիզիքական աշխատանք կատարելիս չափազանց շուտ են յոգնում:

Նրանց փորի մէջ մեծ քանակութեամբ արիւն է հաւաքւում և այդ պատճառով առաջ է գալիս

կասկածոտութիւն, մտախոհութիւն, մի առանձին տխրութիւն, ախորժակի պակասութիւն, փորկապութիւն, թթոււնքային դրութիւն (հեմարոյ) և այլն:

Բացի դրանից նրանց կրծքի վանդակում էլ որոշ փոփոխութիւններ են տեղի ունենում, որոնք գծուարացնում են շնչառութիւնը:

Թէև այդպիսի մարդկանց շատերը մի քանի շաբաթ ամառանոցային հանդիսա են վայելում, թէև դրանով աշխատում են իրանց քայքայուած ոյժերը վերականգնեցնել, բայց այնուամենայնիւ դա շատ չնչին միջոց է մեծ չարիքի համեմատութեամբ:

Գլխի ու մկանների աններգաշնակ և անհամաչափ գործունէութիւնից առաջ են գալիս ստամոքսի և աղիքների մի քանի հիւանդութիւններ, որոնք արժանի են առանձին ուշադրութեան:

Դժուար շնչառութիւնը, փորկապութիւնը, սրտի թթւոցը, սրտի զգալի ցաւը մեծ մասամբ առաջ են գալիս նրանից, որ անհասանելի անկանոն կեանք է վարում, իր նեարդերի պահանջներն անուշադիր է թողնում:

Շատ անգամ մարդ յոգնում է այն պատճառով, որ աշխատանքը կատարւում է ոչ սիրով և անկանոն ու հակառոյջական պայմաններում:

Մեր միջնակարգ դպրոցներում բարձր գասարանների աշակերտները շատ շուտ են ուժասպառ լինում, որովհետև նրանց քննութիւնները հեազհետէ աւելանում են և պարսպմունքները չա-

փաղանց անկանոն կերպով են դասաւորուած լինում:

Ճիշդ է, մեր դպրոցներում աւանդում են և մարմնամարզութեան դասեր, բայց նրանք ցանկալի օգուտը չեն տալիս, որովհետեւ վարժութիւնները կատարւում են ոչ թէ բաց օդում և իւրաքանչիւր աշակերտի ցանկութեան ու Ֆիզիքական զարգացման համեմատ, այլ մեծ մասամբ փոշիով լի սենեակներում և ուսուցչի պատուէրով:

Ահա այդ է պատճառը, որ աշակերտները ուժասպառ են լինում թէ մտաւորապէս և թէ ֆիզիքապէս:

Իսկ ընտանիքներում ֆիզիքական դաստիարակութիւնն աւելի ողջալի դրութեան մէջ է: Մեր ծնողներից շատ շատերը մարմնամարզութիւնն աւելորդ շոսյլութիւն են համարում, այն ինչ միայն լաւ սնունդն ու մարմնամարզութիւնն են առողջութեան հիմքը կազմում:

Ֆիզիքական խելացի վարժութիւնների շնորհիւ երեխայի ուղեղն էլ զարմանալի փոփոխութեան է ենթարկւում: Նա թարմանում է և ընդունակ դառնում նորանոր մտքեր ու գաղափարներ բմբռնելու:

Մեզանից շատերը նկատած կլինին, որ մարդ մի տեսակ ծանրութիւն է զգում, երբ կռացնում է գլուխը, երբ, օրինակ, ուղում է յատակից մի որևէ բան բարձրացնել:

Իսա առաջ է դալիս նրանից, որ այդ ժամանակ զլիւում մեծ քանակութեամբ արիւն է հաւաքւում:

Մարդիկ կարող են այդպիսի դէպքերում նոյն իսկ կաթուած ստանալ...

Սակաւարիւն մարդկանց վերաբեզմամբ այդ դէպքը ուրիշ անսակ է լինում:

Ահա այստեղ էլ մեծ ծառայութիւն կարող է մատուցանել բժշկի խորհուրդով կատարուած մարմնամարզութիւնը:

Նրա միջոցով կարելի է կանոնաւորել զարկերակի գործունէութիւնը և միշտ էլ խուսափել անակրնկալ փորձանքից:

Թէ՛ սկսերող (այսինքն այն հիւանդութիւնը, երբ զարկերակները հաստանում և փխրուն են դառնում)—թէ՛ վաղաժամ ուժասպառութիւն և թէ՛ ուրիշ շատ ու շատ անախորժութիւններ առաջ են գալիս Ֆիզիքական անբաւարար դաստիարակութիւնից:

Սկսերողը կարող է առաջ գալ նաև սիֆիլիսից, արբեցողութիւնից և անկանոն սննդառութիւնից:

Երբէք չափազանցութիւն չի լինի, եթէ ասենք, թէ կանոնաւոր մարմնամարզութիւնը կարող է նոյն իսկ մարդկային կեանքն երկարացնել, որովհետև նա կամրապնդէ մեր բոլոր մկանները, կկանոնաւորէ արեւնատար անօթների գործունէութիւնը, որից կախուած է մարդու կեանքն ու առողջութիւնը:

Իհարկէ չպէտք է մտանալ անտեսական, սոցիալական և հոգեբանական պատճառները:

Գ.

Նստերը կարծում են, թէ արեան սակաւութիւնը—(անեմիա և խլորոզ)—միայն կանացի հիւանդութիւն է, բայց դա սխալ է, որովհետեւ տղամարդիկ էլ նոյն չափով են թարկւում են այդ հիւանդութեանը:

Արեան սակաւութեան պատճառները բազմաթիւ են:

Այդ հիւանդութեան ժամանակ արեան միջի գնդակները որոշ փոփոխութեան են ենթարկւում և արիւնը չի կարողանում բաւարար քանակութեամբ թթուածին—(թթուածինը օդի բաղադրիչ մասերից մէկն է, մենք ներշնչում ենք թթուածին և արտաշնչում ենք ածխածին)—մարսել:

Յաճախ արեան սակաւութեանը միանում է թուլահամութիւն, այսինքն այնպիսի դրութիւն, երբ մարդ տրամադիր է լինում անդործութեան և շատ չաղանում է, (երբէք չպէտք է կարծել, թէ սակաւարիւն մարդիկ անպատճառ նիհար են լինում. ընդհակառակը շատերը չաղ են լինում, որովհետեւ արեան սակաւութիւնն երբեմն նպաստում է չաղանալուն: Չաղութիւնն էլ նպաստում է արեան սակաւութեանը:

Այդպիսի մարդկանց համար չափազանց զժուար է մարզաքարերով (գիրի) վարժութիւն կատարելն ու մանզալը. ուստի և բժիշկները դրանց խորհուրդ են տալիս գիմնէլ որոշ սննդառութեան (դիէտայի)

և գործածել շուեղական մարմնամարզութիւն, որը կատարուում է առանձին գործիքներով:

Այդ գործիքների շնորհիւ կարելի է մարմնի իւրաքանչիւր անդամին տալ ցանկալի դիրքը:

Կան և ուրիշ շատ հիւանդութիւններ, որոնք համապատասխան բժշկական մարմնամարզութեամբ մեծ կամ փոքր չափով թեթեանում են, իսկ երբեմն բոլորովին բժշկուում են:

Գծրախտաբար մեղանում միշտ մոռացութեան են տալիս այն ճշմարտութիւնը, թէ նպատակաշարմար մարմնամարզութիւնը բարելաւում—ազնուացնում է մարմինն ու հոգին, ծառայում է իբրև զուարճութեան առարկայ և կարող է նոյն իսկ այսպէս անուանեալ «երիտասարդութեան մեղքերի ու ախտերի» առաջն առնել:

Մեր խօսքը սեռական զգացմունքների մասին է, այն զգացմունքների, որոնցից բաղմամբիւ չարիքներ են առաջ գալիս, որոնք շատ շատերի ամբողջ առողջութիւնն են քայքայում:

Իւրաքանչիւր մայր պարտաւոր է հասկանալ իր զւակների օրգանիզմի մէջ կատարուած զանազան փոփոխութիւնները, պարտաւոր է հեռեւել նրանց ֆիզիոլոգիական բոլոր գործողութիւններին, որպէսզի հարկաւոր դէպքում օգնութեան հասնի և ուղիղ ճանապարհը ցոյց տայ:

Աւելորդ են կեղծ ամօթխածութիւնն ու ծածկամտութիւնը:

Մայրը պարտաւոր է ամփոփանալ դեռահաս որդու բոլոր գաղանիքները, եթէ չի ուզում տպա-

2
32-2008

զայում՝ ողբալ նրա քայքայուած առողջութեան վրայ, եթէ չի ուղում անօղուտ վիշտ ու հառաչանքով քաւել իր անտարբերութեան մեղքերը...

Ինչպէս յայտնի է, սեռական դործունէութեան վերջնական նպատակն է բեղմնաւորութիւնը, այսինքն մարդկային ցեղի շարունակութիւնը:

Այդ նպատակին հասնելու համար ծառայում են սեռական զգացմունքները, որոնք ինքնաբերաբար ծնունդ են ստանում օրգանիզմերի մէջ իբրև սեռական հակումն:

Օրգանիզմի զարգացման համեմատ զարգանում է և սեռական զգացմունքը, որից առաջ է գալիս անհանգիստ քուն, երազազիծութիւն և այլն:

Այդ բոլորը վառում են դեռահաս պատանու երեակայութիւնը դէպի միւս սեռի ներկայացուցիչները:

Առաջին շրջանում սերմը դեռ հասունացած չի լինում, որովհետև այդ երեղիթը տեղի է ունենում միայն 18—20—25 տարեկան հասակում:

Իհարկէ այստեղ մեծ նշանակութիւն ունին իւրաքանչիւր օրգանիզմի որոշ յատկութիւններն ու զարգացումը:

Ընդհանրապէս 16—18—20 տարեկան հասակում անհատն աւելի զգայուն, աւելի գիւրազրդիտ է դառնում: Նրա սեռական հակումն ուժեղանում է և գիշերային սերմնահոսութիւնն հետզհետէ աւելի ու աւելի յաճախ կրկնւում:

Շատ անգամ գիշերուայ ընթացքում մի քանի անգամ երազազիծութիւն է պատահում: Պա-

տանին չի կարողանում հանդիսա քնել: Անվերջ
երազները միշտ գրգռում են սեռական կիրքը:
(Սյգ ժամանակաշրջանում պէտք է խոյս տալ մե-
ղէն կերակրից):

Սյգպիսի լարուած դրուժիւնը շարունակուում
է մի սրոշ ժամանակ և ապա մի քանի օրով դա-
դար է անում, որպէսզի յետոյ հրդէհի նման նորից
բռնկուի, նոր ոյժ ու եռանդ ստանայ:

Բայց եթէ պատանին հետեի ժուժկալու-
թեան—(և իսկապէս նա պարտաւոր է հետեւել
այդ սուրբ օրէնքին)—եթէ կանոնաւոր կեանք
վարէ և իր կիրքը զսպէ, այն ժամանակ սեռական
բռնկումներն հեազհեաէ կհանդարտուին և աւելի
երկար ընդմիջումներ կունենան:

Տղամարդը կատարելապէս հասունանում է
միայն 25 տարեկան դառնալուց յետոյ: Միայն այդ
ժամանակ նա բոլորովին պատրաստ է ամուսնա-
կան կեանք վարելու:

Սովնաթունդ սեռական գործունէութիւնը աե-
ւում է 25-ից մինչև 40 տարեկան հասակը: Դրա-
նից յետոյ իր գազաթնակէտին հասած սեռական
հակումը կամայ-կամայ մեղմանում է, 50 տարին
լրանալուց յետոյ նա աւելի ու աւելի է նուա-
զում և մինչև 60—70 տարեկան հասակը բոլոր-
ովին վերջանում—անհետանում է:

Իհարկէ դա միայն ընդհանուր օրէնք է ա-
ռողջ մարդկանց համար: Կան և բազմաթիւ բա-
յառութիւններ և շեղումներ:

Իւրաքանչիւր ազգ, իւրաքանչիւր ժողովուրդ

կամ անհատ ունի իր որոշ սեռական յատկութիւնները, որոնք մեծ չափով կախուած են երկրի դիրքից, կլիմայից, միջավայրից, ժառանգականութիւնից և այլն:

Թէ՛ ջղային, թէ՛ արբեցող և թէ՛ անհամապատասխան հասակում ամուսնացած ծնողների զաւակները սովորաբար ջղային կազմուածք են ունենում:

Դրանք լինում են ոչ իրանց տարիքի համեմատ զարգացած, զգայուն, անհեաւեղական և թուլակազմ:

Դրանց սեռական զգացմունքը հասունանում է վաղաժամ:

Ժամանակ առ ժամանակ նոյն տեսակ յատկութիւն են արտայայտում և հոգեպէս այլասերուած անհատները, որոնք լինում են խարդախ ու ստախոս, դաժան ու անդուլթ, որոնք առանց ճշնշուելու տանջում են կենդանիներին ու թռչուններին, առանց ամաչելու կատարում են այս կամ այն ազեղ վարմունքը:

Դրանց սեռական հակումն էլ սովորաբար շուտ է զարգանում:

Շատ հասկանալի է, որ այդպիսի երեխաները կատարեալ ցեցեր են իրանց ընկերների համար:

Բայց մի՞թէ դրանք են յանցաւորը: Ի հարկէ ոչ: Նրանք միայն քաւում են իրանց անարժան ծնողների մեղքերը:

Մնա՛ հէնց այդ պատճառով հասարակութիւնը պարտաւոր է խնամք տանել նրանց վրայ, պար-

տաւոր է բժշկական ու մանկավարժական միջոցներով ուղղել նրանց վատ կողմերը:

Հակառակ դէպքում նրանք բոլորն էլ կարող են դառնալ թափառաշրջիկ, գող, ոճրագործ, մարդասպան և վերջիվերջոյ աքսորանքի արժանանալ:

Սճա այգպիսի դառն պտուղներ է տալիս ծնողների զեղխ կենցաղավարութիւնն ու անհոգութիւնը, այգպիսի ցուալի արդիւնքի է հասցնում մարդկային անզուսպ կեանքը:

Ե.

Սեռական գործունէութեան վրայ ազդող ամենալաւ միջոցներից մէկն է դաստիարակութիւնը:

Խելացի դաստիարակութեան միջոցով կարելի է իր ժամանակին արմատախիլ անել երեխայի վատ ձգաումներն ու սովորութիւնները, կարելի է մշակել ուժեղ կամք, որը մի անցաղթելի զէնք է չարիքների դէմ կռուելու համար:

Թոյլ կամքի տէր պատանին երբէք չի կարող զսպել իրան, չի կարող ճնշել իր սեռական ցանկութիւնը և ժուժկոտութիւն պահպանել:

Եթէ նա չկարողանայ իր կրքին բնական ճանապարհով յաղուրդ տալ, այն ժամանակ կզիմէ մարմնաշարժութեան (օնանիզմի) — որը նոյնպէս չափազանց վնասակար հետքեր է թողնում:

Հարկաւոր է նկատել, որ այդ հարցում մեծ նշանակութիւն ունի միջավայրը, որը կարող է

շապտեցնել կամ դանդաղեցնել սեռական զարգացումը:

Սյգ տեսակէտից շատ աննպաստ պայմաններ են ներկայացնում զործարանները, արհեստանոցները և նեղ ու մութ բնակարանները, որտեղ արական և իգական սեռի ներկայացուցիչները մըշտական յարաբերութեան մէջ են:

Հարուստ ընտանիքներում էլ երեխաների սեռական զգացմունքների վրայ վատ ազդեցութիւն կարող են ունենալ աղախիններն ու ծծմայրերը:

Սնհամապատասխան բալեաները, պատկերներն գրքերն էլ կարող են զրգուել անհասի երեակացութիւնն ու սեռական հակումը, ուստի և որոշ հասակում պէտք է խոյս տալ նրանից:

Չափազանց վատ ազդեցութիւն ունին հասակաւորների խիստ վարմունքն ու բարկութիւնը: Ի՞նչ անէ, ո՞ւմ զիմէ խեղճ պատանին: Նրա մէջ առաջ է եկել նոր զգացմունք, մի անզուսպ հակումն, բայց նա չի կարող իր ծնողների կամ զըրպարատողների կարծիքն ու խորհուրդը հարցնել, որովհետեւ նրանք կբարկանան, կչարանան: Նա առանձնանում է և աշխատում է յազուրդ տալ իր ցանկութեանը:

Սհա այդպիսով առաջ է զարիս կորստաբեր մարմնաշարժութիւնը: Շատ անգամ էլ նա սկսում է ժամանակից շուտ յարաբերութիւն ունենալ կանանց հետ, որ նոյնպէս վնասում է առողջութեանը:

Սյգ տեսակէտից շատ վնասակար են՝ փափուկ աթոռների վրայ երկար նստելը, չթամբած ձի հեծ-

ները, հեծանիւով երկար մանգալը, չափազանց սաք սենեակում՝ քները, երկար ժամանակ ոտի վրայ անշարժ կանգները, սխտոր, տաքտեղ, ոգելից ըմպելիներ գործածելը, նեղ անդրավարտիկ հագնելը—(աւելի լաւ է լայն, առանց առաջի ձեղքի և գրպանների անդրավարտիքը—ինչպէս մատրոսներինը) և այլն:

Վնասակար հեռեանքներ առաջանում են և այն ժամանակ, երբ յետին անցքը զանազան պատճառներից քոր է գալիս, երբ միզապարկում քար է գոյանում, երբ վերջապէս պատանին իր ծուլութեան պատճառով քներուց առաջ միզապարկն ու աղիքները չի գատարկում:

Սեռական գրգռումները չափաւորելու համար անհրաժեշտ է գործածել կաթ, ջուր, բանջարեղէն, թուչունների միս, պիւրային կերակուր և այլն:

Լարուած սեռական զգացմունքը հեազհեաէ ուժեղանալով՝ ամեն կողմից թուլացնում է պատանուն, ամեն կողմից ձնշում ու քայքայում նրա օրգանիզմը:

Պատանին չի կարողանում կենտրոնանալ չի կարողանում մի ուրիշ բանի մասին մտածել: Նրան զբաղեցնողը սեռանան կիրքն է. նրան տանջողը այդ կրքին յազուրդ աալու ցանկութիւնն է: Սյգպիսի պայմաններում շատ անգամ ցերեկներն էլ սերմնահոսութիւն է պատահում:

Սյգպիսի պատանին հեազհեաէ նիհարում ու գունատում է. նրա յիշողութիւնը թուլանում է և նոյն իսկ բնաւորութիւնը փոխւում:

Վերևում յիշած պատճառները շտապեցնում
և զրգռում են սեռական զգայունքը և պատա-
նին կամ մարմնաշարժութեան է գիմնում կամ
վաղաժամ յարաբերութիւն է սկսում: Երկու գէպ-
քում էլ նրա առողջութիւնը մեծ հարուած է ստա-
նում: Իսկ երբեմն առաջ են գալիս կորստաբեր
վեներական ախտերն ու սիֆիլիս *):

Աւելի ցաւալին այն է, որ այգպիսի մարդիկ
ամուսնանում են առանց բժշկի խորհուրդն ու թոյլ-
ուութիւնն ստանալու:

Ո՛րքան վիշտ են պատճառում նրանք թէ
իրանց և թէ գժբախտ կանանց:

Երբեմն ամուսինների մէջ աւելի են ունենում
թիւրխմացութիւններ սեռական գործունէութեան
վերաբերմամբ:

Այդ թիւրխմացութիւններն առաջ են գալիս
նրանից, որ աղամարդու սեռական ընդունակու-
թիւնը փոփոխւում է, թուլանում է, (պատճառը
զեղիսութիւնն է), թէև երբեմն նա չի էլ աշխա-
տում հասկանալ այդ փոփոխութեան պատճառն
ու աստիճանը: Իսկ միամիտ կիներ բոլորովին ան-
տէգեակ է լինում այդ բանին:

Այգպիսի գէպքերում թշուառ կանայք գի-
մում են գեղերի ու սրբերի օգնութեանը, բայց
օգուտ չեն ստանում, որովհետև չարիքի իսկական
պատճառն ինքը աղամարդն է իր երխասարգա-
կան զեղիս կենցաղավարութեամբ:

*) Տես իմ «Գնչ է ժուժկալութիւնը» և «Վէնե-
րական ախտեր» գրքոյկները:

Շատ հասկանալի է, որ կանոնաւոր դաստիարակութեամբ և խելացի միջոցներով կարելի է այդ չարիքների առաջն առնել, կարելի է երեխայի ժառանգական վատ արամադրութիւնը փոփոխել և վնասած սովորութիւններն ուղղել:

Միայն անհրաժեշտ է, որ ծնողներն իրանց զաւակներին տան կատարեալ առողջութիւն, ուժեղացնեն նրանց կամքը, ամրապնդեն նրանց բնութիւնն ու ձգտումը դէպի ազնիւն, լաւն ու բարին:

Ուժեղ կամք ու բնաւորութիւն ունեցող պատանին կկարողանայ զսպել իր կիրքը, պահպանել իր առողջութիւնն ու բարոյականութիւնը: Եւ այդ բանը պէտք է սկսուի մանկութիւնից:

9.

Այդ հարցի լուծումը դործնական շատ մեծ նշանակութիւն ունի, որովհետեւ նրանից է կախուած սպառազայ սերնդի առողջութիւնը:

Դժբախտաբար մեր ծնողների ու դաստիարակների մեծամասնութիւնը չզիտէ, թէ ի՞նչ պէտք է անել, որպէսզի երեխաների Ֆիզիքական դաստիարակութիւնը լինի կանոնաւոր ու առողջասպահական, որպէսզի այդ դաստիարակութիւնը տայ երեխաներին առողջութեան ու հոգեկան լաւ յատկութիւնների ամենամեծ պաշարը:

Մեր դաստիարակներից ու ծնողներից շատերը ոչ միայն չեն աշխատում զարգացնել երեխայի սէ-

ըը դէպի Ֆիզիքական վարժութիւնները, այլ ընդհակառակը ձգտում են ճնշել այդ զգայմունքը, որը նոյնքան զօրեղ ու նշանաւոր է, որքան քաղցի ու ծարաւի զգայմունքները:

Նրանք սիրում են, երբ երեխան նստում է հանդարտ ու լուռ, երբ նա չի վազվզում, շարժումներ չի կատարում:

Նէնց որ երեխան սկսում է խայտալ, ուրախութիւնից վեր-վեր թռչկոտել կամ բացականչել, նրան իսկոյն յանդիմանում ու հանդատայնում են:

Շատ հասկանալի է, որ այդպիսի վերաբերմունքը հէնց սկզբից կճնշէ Ֆիզիքական վարժութիւններ ու շարժումներ կատարելու ցանկութիւնը:

Բայց շարժումներ կատարելու պահանջը շատ զօրեղ է երեխայի մէջ: Առողջ երեխան, միայն իբր բնական հակումներին հետեւելով, շարունակ վազվզում, թռչկոտում, մազլցում է:

Ծնողները պարտաւոր են քաջալերել ու ցանկալի ուղղութիւն տալ երեխայի այդ հակումներին և ոչ թէ ճնշել ու արդելել:

Ֆիզիքական դաստիարակութեան գլխաւոր նպատակը պէտք է լինի զարգացնել երեխայի մէջ սէր դէպի Ֆիզիքական վարժութիւնները:

Առանց այդպիսի սիրոյ երեխան կարող է ձանձրանալ յիշեալ վարժութիւններից:

Սյդպէս ուրեմն առանց սիրոյ, միայն ստիպողական միջոցներով չի կարելի ցանկալի նպատակին հասնել:

Ահա այդ պատճառով պէտք է ընտրել այնպիսի վարժութիւններ, որոնք զբաւում և զուարճութիւն են պատճառում երեխաներին:

Ուրախութիւնն ու հրճուանքը զրգոտւմ են մեր նեարդային համակարգութիւնը, արագացնում են շնչառութիւնը, ուժեղացնում են արեան շրջանառութիւնը և այդպիսով աւելացնում են մեր ոյժն ու եռանդը:

Ֆիզիքական վարժութիւնները պէտք է երեխային միշտ էլ ուրախութիւն ու հրճուանք պատճառեն:

Այն ժամանակ երեխային պէտք է տալ լիակատար ազատութիւն, այսինքն պէտք է ցոյց տալ որ նա ազատ-համարձակ ծիծաղի, իր հրճուանքն արտայայտէ:

Միայն այդ դէպքում մարմնամարզութիւնը կհասնի իր նպատակին—կկազդուրէ երեխայի առողջութիւնը:

Ֆիզիքական վարժութիւնները պէտք է լինին պարզ, հեշտ և մասշէլի թէ՛ թուլակազմ և թէ՛ ուժեղ երեխաների համար: Հսկառակ դէպքում թոյլերը վերջ ի վերջոյ կձանձրանան և նոյն իսկ կզուգնին այդ զբաղմունքից:

Ահա այդ պատճառով աւելի դերապասելի են վազելը, թռչկոտելը, գնդակ և ուրիշ խաղեր խաղալը և այլն:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ մեծ նշանակութիւն ունին այն խաղերը, որոնք ազդում են մարմնի բոլոր անդամների, այսինքն սրտի, թոքերի, ստամոքսի և նեարդների վրայ:

Առողջութիւնը կախուած է ոչ թէ մկանների յոժից, այլ բոլոր անդամների ներդաշնակ զարգացումից ու զործունէութիւնից:

Եթէ եխեխային ստիպենք արագ վազելով մի փոքրիկ տարածութիւն անցնել, այն ժամանակ նրա յոգնածութիւնը կարտայայտուի ոչ թէ ոտներիցաւով ու անղօրութեամբ, այլ ուժեղ շնչառութեամբ, սրտի արագ բարախումով և այլն, այսինքն վազելը կազդէ նրա ամբողջ օրգանիզմի վրայ:

Սրտի արագ բարախումից կարագանայ արեան շրջանառութիւնը և ամբողջ մարմնի, այսինքն ուղեղի, նեարդերի և մկանների սննդառութիւնը կլաւանայ:

Արագ շնչառութիւնից կուժեղանայ թոքերի զործունէութիւնը. նրանց մկանները կզարգանան և վերջապէս կրճքի վանդակը կմեծանայ: Իսկ, ինչպէս յայտնի է, կրճքի վանդակի մեծութիւնը ցոյց է տալիս առողջութեան աստիճանը:

Սյդ օրինակից երևում է, որ ընդհանուր ազդեցութիւնը կախուած է նրանից, թէ զործողութեան ժամանակ ո՞րքան մկաններ են մասնակցում:

է.

Յիզիքական դաստիարակութեան դիւաւոր նպատակն է լինելու երեխայի առողջութիւնը:

Ահա այդ պատճառով պէտք է դերադասել բացօդեայ վարժութիւնները, որոնք շատ մեծ օգուտ են հասցնում երեխայի առողջութեանը:

Եթէ Ֆիզիքական վարժութիւնները փակ սե-
նեակում կատարուին, այն ժամանակ օդը փոշիով
կլցուի և շատ վատ ազդեցութիւն կունենայ:

Բաց օդից վախենալը ամենամետասկար նա-
խապաշարումներից մէկն է:

Թող երեխաները ձմեռ դարուն համարձակ
դըօսեն, վազվզեն ու թռչկոտեն բաց երկնքի տակ,
նրանց ոչ մի վնաս չի պատահի: Չէ՞ որ կանոնա-
ւոր պայմաններում սառոյց խաղալիս երեխաները
չեն մըսում:

Սյդ խաղը կարելի է սկսել 5 տարեկան հա-
սակից:

Բայց միշտ պէտք է չափաւորութիւն պահ-
պանել, որովհետեւ չափից դուրս գործածուող Ֆի-
զիքական վարժութիւնները շատ վատ են ազդում
դեռահաս երեխաների առողջութեան վրայ:

Խաղերի չափաւորութիւնը կզարգայնէ երե-
խայի ուշադրութիւնն ու դիտակցութիւնը:

Փիզիքական ծանր աշխատանքը կարող է
ծռել կորացնել նրանց ողնաշարը, որովհետեւ մին-
չև 14—15 տարեկան հասակը ոսկորները փափուկ
են լինում:

Դրանից ի միջի այլոց առաջ է դալիս հասա-
կի կարծութիւնը:

Օրինակ եթէ դիւղերում պատահում են ցածր
հասակով ու կորացած մէջքով մարդիկ, դա ցոյց է
տալիս, որ նրանք երեխայ ժամանակ շատ են տան-
ջուել ծանր աշխատանքից:

Լաւ առողջութիւնն անհրաժեշտ է թէ աղա-

մարդկանց և թէ կանանց համար, ուստի կանայք էլ պէտք է զործածեն ֆիզիքական վարժութիւններ:

Սակայն չպէտք է մոռանալ, որ սպորտի բոլոր տեսակներն էլ փաստակար են:

Մեզ հարկաւոր են առողջ ու վայելչակազմ մարդիկ և ոչ ըմբիշներ:

Ֆիզիքական ամեն մի ուժասպառութիւն փաստակար է երեխայի համար:

Վարժութիւնը պիտի կատարուի սիրով և ոչ թէ լարուած կամքի ուժով:

Խաղացողի ջղերը չպէտք է ուժասպառ լինեն:

Մի որևէ վարժութիւնից կամ խաղից լեռոյ երեխան պէտք է լինի ուրախ և կայտառ:

Շատ ընտանիքներում և դպրոցներում մարմնամարզութեան համար առանձին գործիքներ կան — (օրինակ՝ օղակներ, ուղիղ և թէք սանդուխքների, արապեյիաներ և այլն) — բայց այդպիսի մարմնամարզութիւնը չափազանց դժուար և բարդ է լինում, շուտով ձանձրացնում է երեխաներին և հետևապէս իր իսկական նպատակին չի հասնում:

Կան երեխաներ, որոնք շատ սիրում են օղակների վարժութիւնը:

Նրանց ցանկութեանը բաւականութիւն տալու համար կարելի է օղակներ ամրացնել դռներից մէկի վրայ և թոյլ տալ երեխային օրական 5—6 անգամ և իւրաքանչիւր անգամին 5—6 վարժութիւն կատարել:

Իհարկէ միշտ էլ սենեակի օդը պէտք է լինի մաքուր, այսինքն վարժութիւնից առաջ պէտք է բաց անել լուսամուտը կամ օդանցքը:

Սակայն չպէտք է մոռանալ, որ գործիքների վրայ կատարուած մարմնամարզութիւնն աւելի քիչ օգուտ է տալիս, քան թէ Ֆիզիքական միւս վարժութիւնները, որովհետեւ այդպիսի մարմնամարզութիւնն աւելի դժուար է, աւելի շատ եռանդ է պահանջում և շուտ է յոգնեցնում:

Թերեւս օգտակար լինի թոկի կամ «փայտէ ձիու» (КОБЫЛА) վրայից թռչկոտելը:

Այս դէպքում խաղացողներից իւրաքանչիւրը կարող է որոշել իր ոյժի և առողջութեան աստիճանը, որովհետեւ վարժութեան ժամանակ գործում են գրեթէ բոլոր մկանները:

Երեխաների համար աւելի դուրեկան է այդ վարժութիւնը, քան թէ գործիքներով կատարուած բարդ մարմնամարզութիւնը:

Շուեղական մարմնամարզութիւնն առողջապահական մեծ նշանակութիւն չունի. նրա անմիջական նպատակն է հիւանդներին և գլխաւորապէս հիւանդ երեխաներին բժշկելը:

Օրինակ. նրա միջոցով կարելի է ուղղել ծուռ ողնաշարը, կարելի է բժշկել ստամոքսային մկանների թուլութիւնը և այլն:

Յամենայն դէպս արհեստական ոչ մի վարժութիւն չի կարող այնքան օգուտ, այնքան ուրախութիւն ու հրճուանք պատճառել երեխային, որքան

զանազան խաղերի ժամանակ կատարուած վարժութիւնները:

Ը.

Առողջապահութեան համար ամենալաւ վարժութիւններն են բացօդեայ խաղերը, մանաւանդ վաղվղելը:

Իրանք զրաւում են երեխաներին և մեծ բաւականութիւն են պատճառում նրանց:

Ահա այգպիսի խաղերի միջոցով կարելի է զարգացնել երեխայի սէրը դէպի Ֆիզիքական վարժութիւնները:

Վաղելու համար բազմաթիւ խաղեր կան, որոնք յարմարեցրած են իւրաքանչիւր հասակի ու կազմուածքի, այսինքն կան առանձին-առանձին խաղեր՝ թոյլ կամ առողջակազմ երեխաների, աղջիկների, մանուկների, պատանիների և հոսակաւորների համար:

Մյլ խաղերից իւրաքանչիւրը պատճառում է ահազին ուրախութիւն, իսկ ուրախութիւնն, ինչպէս ասացինք, արագացնում է բոլոր անդամների անդառութիւնը:

Իրանց մի առաւելութիւնն էլ այն է, որ վաղելուց յետոյ խաղացողները հանգիստ են առնում և սպա նորից խաղն սկսում, այնպէս որ չափազանց ուժասպառ չինելու ոչ մի վտանգ չկայ:

Վերջապէս միշտ էլ կարելի է կանգնեցնել, հանդարտեցնել չափազանց ոգևորուած խաղացո-

դիս, թէև այդ միջոցն այնքան էլ ցանկալի չէ, որովհետև առանց ոգևորութեան խաղն իր գրաւ-
չութիւնը կկորցնէ:

Առողջ երեխան չի կարող ապրել առանց ոգե-
ւորուելու, առանց գրաւուելու:

Եթէ խաղի միջոցին անաեղի կերպով ընդ-
հասենք այդ ոգևորութիւնը, այն ժամանակ երե-
խան կախրի և վերջը այս կամ այն չարութեամբ
կգրաւուի:

Ոգևորուելուց ու գրաւուելուց ոչ ոք չի կա-
րող ազատ մնալ: Խելացի վաստախարակութեան
պարտականութիւնն է մի օգտակար ուղղութիւն
տալ այդ զգացմունքներին:

Երեխաների հետ խիստ վարուելը, խաղալ ու
ոգևորուել արդելելը կարող են միայն սեռական
վաստահումները զարգացնել:

Սակնաչար երեխաներն են դառնում նրանք,
որոնց արդելում են խաղալ, ոգևորուել և գրաւուել
այս կամ այն բանով:

Իսկ այդ չարաճճիներն չպէտք է վաստ երե-
խաներ համարել, որովհետև նրանք ոչ մի վատու-
թիւն չունին:

Նարկաւոր է միայն ազատութիւն ու ուղղու-
թիւն տալ նրանց ոգևորութեանն ու հակումներին:

Սյղպիսի դէպքում նրանք կդառնան ամենա-
լաւ խաղացողները—թէ դպրոցում և թէ ընտա-
նիքում:

Խաղերի մի լաւ կողմն էլ այն է, որ նրանք զար-
գացնում են երեխայի եռանդն ու ուշադրութիւնը:

Աւրախալին այն է, որ այդ բանը կատարուած է առանց մի որեէ դժուարութեան, գրեթէ աննկատելի կերպով:

Եթէ դորա հետ միասին երեխան ստանայ հասարակ, բայց աննպարար կերակուր—(կաթ, թրջուներէ միս, մրգեղէն: Թէյը, սուրճը և առհասարակ ոգելից բմպելիները վնասակար են)—մարմինը արորէ սառը ջրով (+18—20°—R) և քնի +12—14°—R բարեխառնութիւն ունեցող ննջարանում, այն ժամանակ մենք կունենանք կատարեալ կտրիճներ:

Այդ բոլոր հանգամանքները շատ մեծ նշանակութիւն կունենան սեռական զգացմունքների զարգացման ժամանակ:

Այդպիսի կեանք վարող երեխաները հեռու կմնան փչացած սովորութիւններից ու վնասակար ախտերից, որոնք մեր երիտասարդներին գէպի կորուստ են տանում:

Անկասկած խաղերն ունին նաև բարոյական—կրթական նշանակութիւն:

Նպաստակայարմար խաղի ընթացքում երեխաները վարժուում են հնազանդութեան ու կարգապահութեան:

Նրանք ճշտութեամբ կատարում են խաղի կանոնները, հետևում են փորձուած ընկերների խորհրդին, հնազանդւում են ինքնուրուի և զխաղցարար—մի խօսքով խաղերը կատարում են այն, ինչ որ անկարող են կատարել ամենամեծ պատիժն ու խստութիւնը:

Եթէ XIX-րորդ դարում մենք չէինք հասկանում, կամ աւելի ծիշան ասած, չէինք ուզում հասկանալ այդ ճշմարտութիւնը, ժամանակ է արդէն գոնէ այժմ հասկանալու:

Մեր թուլութիւնը նկատուում է ամենուրեք և ամեն ժամանակ:

Սյգ բանում մենք ինքներս ենք մեղաւոր, որովհետեւ կենսական կուում մենք ենք պատրաստում այգպիտի թոյլ, անեռանդ ու արիութիւնից — հեռեապէս և բարոյական հիմունքներից զուրկ սերունդ:

Բարոյապէս արի ժողովուրդը միշտ գտել է և կզանի համամարդկային զաղափարներ, նա կաշխատի իրազործել այդ զաղափարները և այգպիտով նպաստել մարդկային առաջադիմութեանը:

Թ.

Ֆիզիքական միւս վարժութիւններից մեծ ուշադրութեան արժանի է լող տալը, որովհետեւ նա, առաջ բերելով խոր ներշնչում և արտաշնչում, նպաստում է կրծքի վանդակի զարգանալուն:

Լող տալը և առհասարակ գետում լողանալը պիտի աւել 3—5 բուպէ, այն ինչ շատերը լողանում են մինչև շրթունքների ու ամբողջ մարմնի կապտանալը, որ շատ վնասակար ու վտանգաւոր է:

Նէնց մատաղ հասակից պէտք է երեխաներին լող տալ սովորեցնել, որովհետեւ լող տալը ժամանակ

կատարուած շարժումները շատ հեշտ են և չեն յոգնեցնում:

Օգտակար է նաև թիավարութիւնը, որը միևնոյն ժամանակ մի գեղեցիկ միջոց է կորացած ողնաշարն ուղղելու համար: Իրանով զբաղուել պէտք է օրական $1 - 1\frac{1}{2}$ ժամ, ի հարկէ ընդմիջումներով:

Այդ խաղի պատճառաւ մեծ բաւականութեան աւելացնելք և մաքուր ու թարմ օդը և այն ժամանակ կերևայ նրա ամբողջ նշանակութիւնը:

Սրժէ տեսնել երեխաներին այդ մարմնամարզութիւնից յետոյ:

Նրանց աշխոյժ գէմքն արտայայտում է ուրախութիւն և ախորժակը բացւում է:

Երեխաները մեծ անհամբերութեամբ են սպասում հեռեկալ օրուան, որպէսզի նորից սկսեն այդ գրաւիչ վարժութիւնը:

Շատ հասկանալի է, որ այդ օգտակար մարմնամարզութեանը պէտք է մասնակցեն թէ մանուկները և թէ աղջիկները:

Հեծանիւով մանդայն էլ օգտակար է, բայց այդտեղ շատ մեծ զգուշութիւն է հարկաւոր:

Զպէտք է շտապել, որքերուել և վերջն ուժասպառ լինել:

Ուշադրութեան տրժանի է այն հանգամանքը, որ հեծանիւով մանդալ սկսողները զիշերներն յաճախ երազադիճութիւն են ունենում:

Խելացի ծնողները պարտաւոր են իրանց զաւակներին հասկացնել սպորտից առաջացած վնասները:

Օրինակ, սրալարժութիւնը հասակաւորների համար մի ախորժելի և օգտակար զբաղմունք է, իսկ դեռահասների համար — ընդհակառակը, որովհետեւ կարող է հեազհետէ կորացնել նրանց թուլակազմ ողնաշարը:

Պարերն էլ չափազանց օգտակար են, մանաւանդ որ նրանք զարգացնում վայելչակազմութիւնը և մատչելի են բոլոր երեխաներին:

Իհարկէ այդ օղուան աւելի մեծ կլինի, եթէ պարերը աեղի ունենան ոչ փակուած սենեակներում, որտեղ երբեմն օդը ծանրանում է և շնչառութեանը վնասում:

Սյդ վերջին երեոյթն աւելի զգալի է լինում մանաւանդ պարերեկոյթներում, որոնք բոլորովին անհամապատասխան են մանկական հասակին:

Տիկինների և օրիորդների վերաբերմամբ կորքսաբեր դեր է խաղում կորսետը, որը ճնշում է նրանց մկանները և քայքայում առողջութիւնը:

Կորսետն ընդհանրապէս վնասակար է, գէհ, արի ու այդ դրութեան մէջ դեռ պարիք մինչև շունչ կտրուելը, ինչպէս անում են մեր օրիորդներից ու կանանցից շատերը:

Զարմանալի չէ ուրեմն, որ պարերի ժամանակ ուշագնացութեան ու նոյն իսկ յանկարծակի մահուան գէպքեր են պատահում:

Պարողների համար մի մեծ անյարմարութիւն է ներկայացնում կանոնաւոր լուսաւորութեան (օրինակ թէկուզ էլէքարական) և մաքուր օդի բացակայութիւնը:

Ահա այդպիսի վատ պայմանների շնորհիւ մարդիկ պարելուց ստանում են միայն վնաս և ոչ օգուտ ու առողջութիւն:

Բայց չմոռանանք, որ առողջութիւնն է ոյժի անբաժան ընկերակիցը:

Ժ.

Առողջութիւնը ծնեցնում է ոյժ և զարգացնում ու աճեցնում է նրան:

Ոյժն էլ իր կողմից ծնեցնում է առողջութիւն և օրգանիզմին միջոց է տալիս եղած առողջութիւնը պահպանելու և մարդկային կորստաբեր հիւանդութիւնների հիմնական պատճառների դէմ կռուելու:

Ահա թէ ինչու մարդն իր ոյժն աւելացնելիս, աւելացնում է և առողջութիւնը:

Մարդն իր ոյժն աւելացնել կարող է, եթէ մարդաբարերի վարժութիւններով աստիճանաբար ամբաստանում է մկանները:

Սակայն այդ վարժութիւնները պիտի կատարուին որոշ սխաւեմով, աստիճանաբար և խելացի կերպով:

Չստիպանցութիւնը միշտ և ամենուրեք վնասակար է:

Ոյժից վեր ծանրութիւն բարձրացնելիս, մարդ կարող է վնաս հասցնել իր այս կամ այն ներքին անդամին:

ճէնց որ նեարդերն *) ուժասպառ եղան, իսկոյն պէտք է դադարեցնել վարժութիւնը, և դա պէտք է լինի ընդհանուր օրէնք Ֆիզիքական բոլոր վարժութիւնների ժամանակ:

Նեարդերի յոգնածութիւնը Ֆիզիքական վարժութիւնների ամենալաւ վերահսկիչն է:

Ուսով մանդայն էլ Ֆիզիքական մի օգտակար վարժութիւն է:

Որոշ սիստեմով կատարուող զբօսանքը չափազանց օգտակար է մանաւանդ այն մարդկանց, որոնք իրանց սպիտութեան պատճառով մանկական ու պատանեկական հասակում մարմնամարզութեամբ չեն պարապել:

Սյգպիսի զբօսանքը պէտք է կատարել հանգարտ, սովորական միջին քայլով, հանդիսա շունչ քաշելով—(մի րօպէում մօտաւորապէս 18 անգամ)—զլուխն ու մարմինն ուղիղ բռնած և առանց քայլերն շտապեցնելու կամ գանդաղեցնելու:

Իհարկէ աւելի օգտակար է զբօսանքը կատարել ազատ ու մաքուր օդում, այսինքն գաշտում, անտառում և ո՛չ թէ քաղաքի կեղտոտ փողոցներում:

Ժամացոյցի սլաքը ցոյց կտայ այն ժամանակը, որն անցել է զբօսանքի սկզբից մինչև յոգնածութեան հասնելը:

Ենթադրենք, թէ այդ ժամանակը հաւասար է քառօրդ ժամի կամ 20 րօպէի: Սյգ գէպքում

*) Տես «Մեր նեարդերը» գրքոյկը:

երբէք զրանից աւել չպէտք է աւել զբօսանքի վար-
ժութիւնը:

Սյգպիստի զբօսանքը պէտք է կրկնել իւրա-
քանչիւր օր, մինչև որ յոգնածութիւն բոլորովին
չզգացուի:

Գրանից յետոյ կարելի է 5 բոպէ աւելացնել
և նորից շարունակել:

Միշտ էլ մեր ուղեցոյցը պէտք է լինի յոգ-
նածութեան զգացմունքը:

Աւելի լաւ է զբօսանքները կատարել առա-
ւօտները:

Հարկաւոր է քնից վերկենալ՝ ամառը ժամը
6-ին, իսկ ձմեռը 7-ին:

Քնից վերկենալուց յետոյ պէտք է նախ և
առաջ մարմինը արորել սառը ջրում—(սկզբում
կարելի է տաք ջրում)—թաթախած քաթանով,
թեթե կերպով նախաձաշել—(կաթ և 2 ձու կամ
քիչ միս)—և ապա ճանապարհ ընկնել զէպի զբօ-
սավայրը:

Զբօսանքը պէտք է աւել ամենաշատը 1 ժամ:
Սյգպիստով մարդ ուժասպառ չի լինի:

Ի հարկէ շատ բան կախուած է զբօսանքի տե-
սակից ու պայմաններից:

ԺԱ.

Մենք շատ անգամ արհամարում կամ գոնէ
չենք գնահատում այն ամենը, ինչ որ հասարակ է,
ինչ որ բնական ու սովորական է և ընդհակառակը

մեր փրկութիւնը որոնում ենք այնտեղ, որտեղ
թագնուած է արտասովոր մի բան:

Սյգ նոյն երեոյթը կատարում է և մեր ա-
ռողջապահութեան, մեր թուլութեան հարցում:

Կեանքի հիմնական պայմանն ու նպատակը
պէտք է լինի՝ դարգացնել մեր ոյժերն ու ընդունակու-
թիւնները և օգտակար գործածութիւն տալ նրանց:

Սյգ հանգամանքն անուշազիր թողնելը կքայ-
քայէ մեր առողջութիւնը, կոչնչացնէ մեր բաղդա-
ւորութիւնն ու հոգեկան կատարելագործութիւնը:

Մեր մարմնի ներքին ոյժերը, կանոնաւոր զար-
գացումն ու գործածութիւն ստանալով, կարող են
շատ ու շատ խանգարումների և հիւանդութիւն-
ների առաջն՝ առնել:

Սյգ բնական ճանապարհով կարելի է կատա-
րելագործուել, կազդուրուել, փորձանքներից ու հի-
ւանդութիւններից հեռու մնալ և հոգեկան ու մտա-
ւոր կեանքի համար հոյ սրատրաստել:

Խելացի կենցաղավարութեան համար պէտք է
օգտուել թէ՛ հոգեկան և թէ՛ մարմնական ոյժերից:

Հոգեպէս անգործ ու մարմնով ծոյլ մարդն
իզուր է աշխատում հոգեկան ու մարմնական կա-
տարեալ զուարճութիւն ստանալու:

Կեանքի քաղցր պտուղները միայն խելացի
գործունէութեան արդիւնքն են կազմում:

Սուսնց այգախտի գործունէութեան մարմնի
անդամների ֆունկցիաները կը խանգարուին, զգայ-
նականութիւնը կը բթանայ և վերջապէս կառաջա-
նայ վաղաժամ մահ:

Պարզ է ուրեմն, որ մարմնի նպատակայարմար շարժումներն անպայման հարկաւոր են քայքայուած առողջութիւնը վերականգնեցնելու և պահպանելու համար:

Զրոսանքները, ճանապարհորդութիւնը, ձիով ման գալը, սրաւարժութիւնը, գաշտային և այլ հազդուրիչ աշխատանքները գժուար իրադործելի են և շատերին մտաշելի չեն:

Ներկայ կեանքի բարդութեան և ժամանակի սղութեան պատճառով նոյն իսկ հասարակ ման գալն անհնարին է գարձել շատերի համար, որովհետեւ մարդկային միաքն այլ բաներով է զբաղուած, այլ բաների է առաւելութիւն ապխա:

Այդ երեղթն առաջ է բերել ծանր ու ցաւալի հեռեանքներ, ուստի անհրաժեշտ է կռուել նրա դէմ, անհրաժեշտ է առանձին միջոցներ ձեռք առնել:

Քաղաքակրթութեան և ժամանակակից կեանքի պահանջների համեմատ մարդը կարող է յարմարուել բնութեան օրէնքներին, կարող է պահպանուել նրա հարուածներից ու կորստաբեր հեռեանքներից:

Իրա ամենաողտակար, ամենանպատակայարմար միջոցն է մարմնամարդութիւնը, այսինքն մկաններից այն վարժութիւնները, որոնք նպատասուժ են անհատի ֆիզիքական կրթութեանն ու առողջութեանը:

Իս բժշկական մարմնամարդութիւնն է, որը կարող է գործածուել իրրե հեշտ միջոց մի որև է

հիւանդութիւնից, ախտից կամ պակասութիւնից բժշկուելու կամ նախազուշանալու համար:

Այնուամենայնիւ երբէք չափազանցութեան մէջ ընկնել չի կարելի:

Դեռ մանուկ հասակում կարապայտուի Ֆիզիքական վարժութիւնների սակաւութեան ազդեցութիւնը:

Այդ դէպքում մարմինը չի հասնում իր կատարեալ զարգացմանը, նա աճում է անհամաչափ ու անկանոն կերպով:

Երբեմն այս կամ այն անգամի Ֆիզիոլոգիական գործունէութիւնն է խանգարւում, երբեմն էլ առաջ է գալիս մի որևէ հիւանդութիւն, որը վտանգ է սպառնում մարդկային ծաղիկ կեանքին:

Շատ անգամ մարդկային օրգանիզմը կարողանում է անզօր դարձնել անգործութիւնից առաջացած վատ հեռեանքները: Բայց դա շարունակւում է միայն մինչև միջին հասակը:

Եթէ ոչ վաղ, դոնէ այդ ժամանակ հրապարակ են գալիս այսպէս անուանեալ «միջին հասակի հիւանդութիւնները» — (օր. ստամոքսի, աղիքների և նեարդերի հիւանդութիւն և այլն):

Երանի նրան, ով իր ժամանակին հասկանում և կատարում է բնութեան օրէնքները, որովհետև աւելի հեշտ է նախազուշանալ, քան թէ բժշկուել:

Եթէ մենք հէնց սկզբից հոգ չսանենք մեր մարմնի վրայ, այն ժամանակ տանջանքն ու հիւանդութիւնը կյիշեցնեն մեր անկատար թողած պարտականութիւնը, բայց արդէն ուշ կլինի:

Ահա այդ է իրական կեանքի ցաւալի պատկերը, որի նշաններն երևում են այնքան յաճախ, այնքան զգալի կերպով...

ԺԲ.

Անբաւարար Ֆիզիքական վարժութիւնները կազմում են եթէ ոչ միակը, զոնէ գլխաւորը այն պատճառներից, որոնցից առաջ են գալիս վերոյիշեալ բազմազան հիւանդութիւնները:

Առողջապահական մարմնամարզութիւնն անպայման հարկաւոր է բոլոր այն մարդկանց, որոնք իրենց զբաղմունքի ու կենցաղավարութեան շնորհիւ անկարող են Ֆիզիքական ուրիշ վարժութիւններ կատարել:

Լաւ է, եթէ զբանք զոնէ օտներով են մտն գալիս և ոչ կատքով:

Այդպիսի մարդիկ եթէ անուշազիր թողնեն մարմնամարզութիւնը, այն ժամանակ շուտօք կճերանան, մտաւորապէս կբթանան. նրանց մարմինը կգտանայ թոյլ, իսկ անդամները — գանգաղաշարժ:

Շատ պարզ է, որ այդպիսի պայմաններում նրանք չեն կարողանայ իշխել իրանց «ես»-ի վրայ, ուղղել հոգեկան ու Ֆիզիքական թերութիւնները և ուղղութիւն տալ իրանց բնդունակութիւններին:

Բայց երբէք ուշ չէ ինքնակատարելագործութիւն սկսելը: Իհարկէ որքան շուտ, այնքան լաւ:

Շատ բան կախուած է միայն անհատի կամքից, որովհետեւ ընտանեկան մարմնամարզութիւնը մատչելի է բոլորին:

Նա գրեթէ ամեն ժամանակ հնարաւոր է թէ՛ տանը, թէ՛ սենեակում և թէ՛ պարտիզում:

Նրա համար հարկաւոր չէ ոչ մի գործիք, ոչ մի կողմնակի օգնութիւն:

Նա երբէք չի խանդարէ Ֆիզիքական միւս վարժութիւններին, ընդհակառակը աւելի կնպաստէ և կլրացնէ:

Միտեմատիքական կատարուող ընտանեկան մարմնամարզութիւնը շատ լաւ, շատ օգտակար միջոց է կուլտուրական կեանքի ամենաբարձր, ամենակատարեալ ներդաշնակութեան հասնելու համար:

Ահա այդ պատճառով նրանից պէտք է օգտուեն և այն մարդիկ, որոնք իրանց առօրեայ կեանքում էլ բաւականաչափ վարժեցնում են մարմնի առանձին անդամները:

Եթէ ցանկալի է մարմնամարզութեամբ մի որևէ բժշկական նպատակի հասնել, այն ժամանակ պէտք է նախապէս խորհրդակցել բժշկի հետ և այդ խորհրդի համեմատ ընտրել մարմնամարզութեան այս կամ այն տեսակը:

Սյուպիսի վարմունքը պէտք է լինի ընդհանուր օրէնք բոլորի համար:

Յիշեալ խորհրդին հետեւելով, նոյն իսկ ամենագրագուած մարդը կարող է բաւականութիւն առնուպատակայարմար մարմնամարզութեան պահանջներին:

Քառական է գրանով զբաղուել օրական 1—2 անգամ, իւրաքանչիւր անգամին քառօրդ ժամ:

Երբեմն բժիշկները պատուիրում են շարժումներ կատարել, բայց անհատի բարի կամքը խոչընդոտների է հանդիպում՝ և նա անկարող է լինում՝ բժշկի պատուէրներն իրագործել:

Այդ բանն աւելի նկատելի է մանուսանդ կանանց վերաբերմամբ:

Մարմնամարզական վարժութիւնները վնասակար են արեւսահոսութեան, յղիութեան և զրգուածու անդային գրութեան ժամանակ:

Բժշկական մարմնամարզութիւն կատարելիս պէտք է պահպանել հետեւեալ կանոնները.

1. Գրքոյկի վերջում գետեղած պատկերները*) ցոյց են տալիս այն վարժութիւնները, որոնք ընդհանուր առմամբ մատչելի են իւրաքանչիւր սեռի ու հասակի համար:

2. ճամպատատախան վարժութիւնը պէտք է շարունակել մշտապէս, մինչև որ նա սաօրեայ սովորութիւն դառնայ:

3. Մարմնամարզութեամբ պէտք է պարսպել ուտելուց առաջ, լինի զա՛նախաճաշից, ճաշից կամ ընթրիքից առաջ—այդ միևնոյն է:

Բայց հարկաւոր է մարմնամարզութիւնից յետոյ քառօրդ ժամ՝ սպասել և սպա՛նոր կերակուր ընդունել, որպէսզի մկանների զրգուած գրութիւնը հանդարտուի և մարսողութեանը չխանդարէ:

*) Ըստ Շ քեբերի, Վանգրաժի և Աիմպերի:

Նոյն նպատակին հասնելու համար պէտք է վարժութիւնից առաջ միզապարկն ու աղիքները դատարկել:

4. Նախապէս պէտք է հանել այն հագուստները, որոնք ճնշում են վիզը, փորը և կուրծքը:

Առանձնապէս օգտակար է, երբ մարդ վարժութիւնը կատարում է առանց շապկի և արեգակի տակ:

5. Երբ շնչառութիւնը և սրտի բարխումը զգայլի կերպով արագանում է, պէտք է քիչ հանգիստ առնել, որպէսզի սիրտն ու թոքերը հանգարտուին:

Ներշնչումն ու արտաշնչումը պէտք է կատարել կամայ, խոր և լիակատար:

Իւրաքանչիւր վարժութիւն կարելի է կրկնել 3—5 անգամ:

6. Շարժումները պէտք է կատարել հանգարտ, և սահուն, հնար եղածի չափով հետևելով նկարած օրինակին:

7. Վարժութիւնները պէտք է կատարել որոշ հետևողականութեամբ և չափաւորութեամբ:

Սյդ շարժումները ցաւի կամ յոգնածութեան ոչ մի հետք չպէտք է թողնեն մկանների վրայ:

Մկանների չափազանց գործունէութիւնը նոյնքան վնասակար է, որքան և անգործութիւնը:

8. Երբ այդ վարժութիւնները կ'ընշասան և սովորութիւն կզանան, այն ժամանակ կարելի է զործ ածել մարզաքարեր: Առհասարակ մէկը միօսին չի խանդարէ:

9. Մարմնամարզութեան ժամանակ պէտք է շնչել մաքուր ու թարմ օդ:

Սնա այդ պատճառով օգտակար է վարժութիւններ կատարել պարտիզում, պատշգամբում կամ դռնէ մաքուր սենեակում, նախապէս բաց անելով լուսամուտները:

Մրսելուց չպէտք է վախենալ, որովհետեւ կատարուող շարժումներն սովորաբար միջոցներն են դրա գէմ:

10. Առողջութեան համար շատ օգտակար է հասարակ խառը կերակուրը— (կաթ, ձու, միս, ձուկ, հաց և կանաչեղէն):

Միշտ պէտք է չափաւոր ուտել, որպէսզի ուտելուց յետոյ էլ քիչ ախորժակ մնայ:

ձաշից 2—3 ժամ յետոյ՝ կարելի է քիչ քնել:

Շատ օգտակար է մեր պատերը պահպանելը, այսինքն չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը մտերէն ու իւղեղէն կերակրից հրաժարուելը:

Ծխելն ու ողելից ըմպելիքները վնասակար են. նրանք կորստաբեր ազդեցութիւն են ունենում մանաւանդ երեխաների ու գեռահասաների վրայ:

Սմբողջ Եւրոպայում Անգլիան վաղուց ար-
դէն առաջին տեղն է գրաւել Ֆիզիքական վար-
ժութիւններով:

Այնտեղ շատ գործածական են՝ լոզ տալը,
սղալ սառոյցի վրայ ու հեծանիւով ման գալը:

Այդպիսի գաստիարակութեան արդիւնաւէ-
տութիւնը խոստովանում են ամենքը:

Անգլիացիները վաղուց յայտնի են իրանց
եռանդով ու ասկունութեամբ:

Բարոյապէս էլ նրանք աւելի բարձր են քան
թէ Ֆրանսիացիներն ու գերմանացիները:

Եւրոպական միւս ազգերն էլ հեռոջեւէ ըմ-
բսնում են, որ երեխաների գաստիարակութեան
համար չափազանց մեծ նշանակութիւն ունին խա-
ղերը:

Մեզանում— Ռուսաստանում էլ բացօդեայ խա-
ղեր մտցնելու փորձեր են կատարւում:

Արդէն Պետերբուրգում ու Մոսկուայում
հիմնուել են առանձին ընկերութիւններ, որոնց
նպատակն է բացօդեայ խաղեր տարածելն ու կա-
նոնաւորելը:

Դրա համար դպրոցներին կից շինուժ են ծառազարդ և ցանկապատով շրջապատուած հրապարակներ, որանդ կատարուժ են Ֆիզիքական զանազան խաղեր ու վարժութիւններ:

Պէտք է հետեւել անգլիայի օրինակին, որն իր խելացի դաստիարակութեամբ պատրաստուժ է օգտակար և հոգով ու մարմնով առողջ քաղաքացիներ:

Դաստիարակութիւնը գործ ունի առանձին անհատների հետ, ուստի նա աչքի առաջ պիտի ունենայ զրանցից իւրաքանչիւրի անձնական յատկութիւնները և ընդունակութիւնները:

Բայց որովհետեւ դաստիարակուող երեխան կամ պատանին տարուժ է հասարակութեան մէջ, շփուժ է ուրիշների հետ, այդ պատճառով նրա վրայ ազդեցութիւն ունի և ընդհանուր—հասարակական կեանքը:

Մեր սրբազան պարտականութիւնն է աչքի առաջ ունենալ այդ բոլոր հանդամանքները և նպատակայարմար դաստիարակութեամբ երեխային հասցնել այն զրութեանը, որ նա հասկանայ իր հայրենիքի ու հասարակութեան շահերը, վարժուի անձնազոհութեան ու օգտակար գործունէութեան:

Այդ բանն անհրաժեշտ է մանաւանդ այն պատճառով, որ ժամանակակից կեանքի պայմաններն այնքան բարդ, այնքան բազմաթիւ են և երեխան ապագայում գործ պիտի ունենայ զրանցից իւրաքանչիւրի հետ:

Այստեղ նորից մի շատ ծանր հարց է առաջ գալիս, թէ ճնողներն ու դաստիարակներն ի՞նչ պէտք է անեն, ի՞նչպիսի զէնք պիտի սան մատաղ սերնդին, որպէսզի վերջինս կարողանայ կռուել կեանքի բազմաթիւ անախորժութիւնների ու սնուպասելի երևոյթների դէմ, որպէսզի նա գոյութեան կուուամ գոնէ քիչ ասանջուի, քիչ ճնշուի:

Ահա այդ ծանր հարցը լուծելու համար պէտք է իբրև մի սուրբ օրէնք յիշել, որ առողջ խելքը, առողջ հոգին միայն առողջ մարմնի մէջ կարող են լինել, որ առողջութիւնն է մարդկային կեանքի հիմքը կազմողը:

Միայն առողջ հոգի ու մարմին ունեցող մարդը կարող է կանոնաւոր կեանք վարել և իր ազդին ու հայրենիքին օգտակար լինել:

150

